

კავკასია დამოუკიდებლობის წლებში

კობიაშვილი ეკა

სსიპ ქალაქ თელავის N6 საჯარო სკოლა, თელავი

<https://doi.org/10.52340/idw.2025.22>

აბსტრაქტი. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები: საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი და მთიელთა სახელმწიფო ჩრდილოეთ კავკასიაში - 1918 წლის პირველ რესპუბლიკათა პერიოდში (1918–1921) ერთმანეთს მეზობლად, ახლადდამოუკიდებელი სახელმწიფოების სახით არსებობდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ყველა მათგანი წარსულს - რუსული იმპერიის შემადგენლობაში ყოფნას - იზიარებდა, მათ შორის ურთიერთობები საკმაოდ რთული და წინააღმდეგობრივი იყო. სტატიაში წარმოდგენილია მოკლე მიმოხილვა მათი ურთიერთობების შესახებ აღნიშნულ პერიოდში.

საკვანძო სიტყვები: კავკასია, დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული, ეროვნული საბჭო, საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი.

როგორ შეიქმნა კავკასიაში დამოუკიდებელი სახელმწიფოები, ამ საკითხზე ყველაზე უკეთ საარქივო წყაროები და მემუარული ცნობები გვაწვდის ინფორმაციას. 1918 წელს კავკასია კვლავ რუსეთის იმპერიის კოლონიურ ერთეულს წარმოადგენდა. 1917 წლის რევოლუციებმა და მსოფლიო ომმა ჩამოშალა რუსული იმპერიალიზმი. სწორედ ამ პერიოდში, კავკასიის რეგიონში პოლიტიკურ-სტრატეგიული ვაკუუმის ფონზე იქმნება ოთხი დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული: სამი სახელმწიფო - საქართველოს, სომხეთის და აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სახით სამხრეთ კავკასიაში და მთიელთა რესპუბლიკის სახელწოდებით ჩრდილოეთ კავკასიაში.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შესახებ საარქივო მასალაში არის 1918 წლის 24 – 25 მაისის საქართველოს ეროვნული აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომის ოქმები. ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელმა კომიტეტმა თავის 1918 წლის 24 მაისის სხდომაზე ჩამოაყალიბა კომისია (გიორგი გვაზავა, იოსებ მაჭავარიანი, გრიგოლ რცხილაძე, პეტრე ქავთარაძე, ვიქტორ თევზაია, რაჟდენ არსენიძე, ირაკლი ჯაფარიძე), რომელსაც დაევა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის შემუშავება და კომიტეტში წარმოდგენა (ჯანელიძე, 2018, გვ.9).

25 მაისს გამართული საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასკომის სხდომის ოქმით ირკვევა, რომ სხდომის მონაწილეთა ერთი ნაწილი დამოუკიდებლობის გამოცხადებას იმავე დღისთვის ითხოვდა, აღმასრულებელი კომიტეტის ზოგირთი წევრი კი საამისოდ 26 მაისს ამჯობინებდა. კენჭისყრისას უმეტესობამ (6 ხმა 4-ის წინააღმდეგ) მხარი დაუჭირა სუვერენიტეტის დაუყოვნებლივ გამოცხადებას (ჯანელიძე, 2018, გვ.9). თუმცა ეროვნული საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარის ნოე ჟორდანias მოთხოვნით დამოუკიდებლობის გამოცხადება საქართველოში მეორე დღეს გადაიდო, რადგან ის თვლდა, რომ ჯერ ამიერკავკასიის დამოუკიდებელი ფედერაციული რესპუბლიკის დაშლა უნდა გამოცხადებულიყო.

დემოკრატიული საქართველოს მთავრობა საგარეო პოლიტიკურ სფეროში მეზობელ ქვეყნებთან მშვიდობის შენარჩუნებას ისახავდა მიზნად. რუსული კოლონიური

პოლიტიკიდან მოყოლებული კავკასიურ სახელმწიფოებზე გავლენას ახდენდა საზღვრების გაუმიჯნაობა, რომელიც გახდა საქართველოსთვის მეზობელი ქვეყნების მხრიდან ტერიტორიული პრეტენზიების მიზეზი.

დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ კავკასიურ ქვეყნებს განსხვავებული ტერიტორიული პრეტენზია ჰქონდა საქართველოს მიმართ: აზერბაიჯანის ხელისუფლება ზაქათალის ოლქს, მუსლიმებით დასახლებულ ბორჩალოსა და ახალციხის მაზრების ნაწილს ითხოვდა. სომხეთის მმართველები ტერიტორიების გაყოფას ეთნიკური და რეალური მოსახლეობის პრინციპით მოითხოვდნენ, შესაბამისად ლორე-ბორჩალოს, ახალციხისა და ახალქალაქი მაზრებს ედავებოდნენ საქართველოს. ჩრდილო კავკასიელ მთიელებს აფხაზეთი და შიდა ქართლის ოსებით დასახლებული ტერიტორიები აინტერესებდათ.

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე აზერბაიჯანმა ზაქათალის ტერიტორია სამხედრო ძალით დაიკავა და მთელ ოლქზე საკუთარი იურისდიქცია გაავრცელა (ჯანელიძე, 2009, გვ.131)

სომხეთის მთავრობამ ლორეს მაზრაში 1918 წლის ოქტომბერში ძალის პოზიციიდან მოსინჯა. ქართული მხარის დიდ წინააღმდეგობის გამო დაშნაკებმა იმხანად უკან დაიხიეს, თუმცა დეკემბერში საქართველოს წინააღმდეგ საომარი მოქმედება წამოიწყეს. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ ხელისუფლებას ვერ წარმოედგინა, რომ „მომმე“ სომხეთი საქართველოსთან ომს გააჩაღებდა, მაგრამ როცა სომხეთის მთავრობამ მას ტერიტორიის დაცლა თბილისის ჩათვლით მოსთხოვა (ჩაჩხიანი ა., 2007, გვ. 397–398).

საქართველომ 18 დეკემბერს მობილიზაცია გამოაცხადა და სახალხო გვარდიისა და ჯარის ნაწილები ფრონტის ხაზისკენ დაძრა. საბრძოლო ოპერაციებს ხელმძღვანელობდნენ გენერლები გიორგი მაზნიაშვილი, სტეფანე ახმეტელაშვილი, ბალო მაყაშვილი. ბრძოლამ ქართველთა უპირატესობა გამოკვეთა. შულავერთან გადამწყვეტ ბრძოლაში მოწინააღმდეგემ უკან დაიხია.

კავკასიაში მყოფმა მოკავშირეთა არმიის სარდლობამ მედიატორობა იკისრა. მასი შუამავლობით, 1918 წლის 31 დეკემბერს საომარი მოქმედებები შეწყვეტილ იქნა. ომის დამთავრებამ ვერ გადაჭრა მეზობელ სახელმწიფოთა წინააღმდეგობანი.

სომხეთს რთული და დამაბული ურთიერთობა ჰქონდა აზერბაიჯანის რესპუბლიკასთანაც. მიუხედავად დაპირისპირებისა, ეკონომიკური საჭიროებანი კავკასიურ სახელმწიფოებს ურთიერთ დაახლოებისა და პარტნიორობისაკენ უბიძგებდა. ბაქოს ნავთობი საქართველოსთვის შეუცვლელი იყო, აზერბაიჯანისთვის კი საქართველო დასავლურ სამყაროსთან დამაკავშირებელ უმოკლეს გზას წარმოადგენდა. საქართველოს სარკინიგზო, საზღვაო და სხვა კომუნიკაციები სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო აგრეთვე სომხეთისა (ჯანელიძე, 2018, გვ. 47).

ერთმანეთის სუვერენიტეტი სხვებზე ადრე საქართველომ და აზერბაიჯანმა ცნეს. საქართველოს ოფიციალურ წარმომადგენლად აზერბაიჯანში ნ. ქარცივაძე დაინიშნა, ხოლო აზერბაიჯანის დიპლომატიური მისია თბილისში მ. ჯაფაროვს ჰქონდა მინდობილი. 1919 წლის 8 მარტს საქართველომ სომხეთის რესპუბლიკა დე იურედ აღიარა. იმავე წლის 24 მარტს სომხეთმაც იურიდიულად ცნო საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. ჩვენი ქვეყნის სრულუფლებინი წარმომადგენლის როლს სომხეთში ს. მდივანი ასრულებდა, სომხეთის დიპლომატიურ კორპუსს კი საქართველოში სათავეში ა. ჯამალიანი ედგა. მეზობელი რესპუბლიკების პოლიტიკურ ურთიერთობაში სრულად იყო დაცული დიპლომატიური ეტიკეტი.

1919 წლის 3 ნოემბერს საქართველოსა და სომხეთს შორის თბილისში ორი ხელშეკრულება გაფორმდა. პირველი დოკუმენტი მხარეებს ყველა სადაო საკითხის ურთიერთშეთანხმებით ან არბიტრაჟის მეშვეობით გადაწყვეტას ავალდებულებდა, ხოლო მეორე მეზობელ რესპუბლიკებს შორის სამი წლის ვადით თავისუფალ ტრანზიტს ითვალისწინებდა. ორივე ხელშეკრულება რატიფიცირებულ იქნა, როგორც საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში, ისე სომხეთის ხორვუდში.

საქართველოს მთავრობის ინიციატივით, 1919 და 1920 წ.წ. აპრილში ორჯერ მოწვეულ იქნა კავკასიურ რესპუბლიკათა კონფერენცია. ტერიტორიულ პრობლემათა გარდა, განიხილებოდა ეკონომიკური, საგარეო პოლიტიკაში შეთანხმებული მოქმედების საკითხები და სხვ. აღსანიშნავია, რომ პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე წარგზავნილი კავკასიურ სახელმწიფოთა ოფიციალური დელეგაციები პოულობდნენ საერთო ენას, ახერხებდნენ კონსტრუქციულ თანამშრომლობას, აქვეყნებდნენ ერთობლივ მიმართვებს, განცხადებებსა და სხვა დოკუმენტებს. (ავალიშვილი, 1925.გვ.246-247).

1919 წლის 9-17 იანვარს თბილისში გაიმართა სომხეთ-საქართველოს კონფერენცია, რომლის მუშაობაში მოკავშირე სახელმწიფოთა წარმომადგენლებიც მონაწილეობდნენ. მიღწეული შეთანხმებით, ბორჩალოს მაზრის სადავო ტერიტორია ლორეს ნეიტრალურ ზონად გამოცხადდა და დადგინდა მისი საზღვრები. აქ მორიგეობით ქართული და სომხური ჯარი უნდა მდგარიყო.

საქართველოსა და სომხეთის წარმომადგენლებს შორის მეორე კონფერენცია თებერვალ-მარტში გაიმართა. მხარეთა შორის მოწესრიგდა საგარეო ვაჭრობის, მოქალაქეთა მიმოსვლის, საკომუნიკაციო კავშირების აღდგენის საკითხები. საქართველოს მთავრობის შუამდგომლობით, 1919 წლის 23 ნოემბერს თბილისში სომხეთ-აზერბაიჯანის მოლაპარაკებაზე მიღწეულ იქნა შეთანხმება სადავო საკითხების არბიტრაჟით გადაწყვეტის შესახებ, თუმცა ამ ქვეყნებს შორის მალე ახალმა წინააღმდეგობამ იჩინა თავი, რომელიც სამხედრო კონფლიქტში გადაიზარდა. საზღვრების პრობლემა კი კვლავ ღიად დარჩა (История Азербайджана, 1995 г. ст. 372.)

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა მთიელთა რესპუბლიკას, რომელიც რუსეთს საქართველოს შორის ერთგვარი ბუფერის როლს ასრულებდა. საქართველო ეხმარებოდა ჩრდილოეთ კავკასიელ ხალხებს როგორც დენიკინის, ისე ბოლშევიკური აგრესიის მოგერიებაში. 1919 წლის აგვისტოში, მთიელთა მთავრობის ოფიციალური თხოვნის საფუძველზე, თბილისიდან ჩეჩნეთ-დაღესტანში საექსპედიციო შენაერთიც გაიგზავნა გენერალ ლეო კერესელიძის მეთაურობით, მაგრამ მთიელთა სახელმწიფომ დამოუკიდებლობა დიდხანს ვერ შეინარჩუნა (ბახტაძე ბ., მამულია გ., 2005, 47-50).

1918-1919 წლებში რამდენჯერმე დაისვა საკითხი ჩრდილოეთ და სამხრეთ კავკასიის გაერთიანების შესახებ. საეჭვო იყო თვით სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკური ერთობის სიმტკიცე. საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის საგარეო ორიენტაციები ერთმანეთისაგან დიდად განსხვავდებოდა. პირველი კურსს გერმანიაზე იღებდა, მეორე ანგლოფილურად იყო განწყობილი, ხოლო მესამე - თურქოფილურს. ნაკლებად თავსებადი იყო ასევე ამ რეგიონის ძირითადი პოლიტიკური ელიტების - ქართული სოციალ-დემოკრატიის კოსმოპოლიტური, სომხური დაშნაკცუტიუნის ნაციონალისტური და აზერბაიჯანული მუსავატის მუსულმანური იდეოლოგიები. გაერთიანება.

კავკასიურ რესპუბლიკათა გეოსტრატეგიული ინტერესების შეუთავსებლობის, არასტაბილური ვითარების, რეგიონში გავლენისათვის დიდ სახელმწიფოთა

ურთიერთჭიდულის გამო, 1918-1921 წლებში „კავკასიური ერთობა“ ვერ შედგა, რამდენიმე მნიშვნელოვან მიზეზთა გამო, რაც განპირობებული იყო როგორც შიდა პოლიტიკით, ისე გარე გეოპოლიტიკური ფაქტორებით. აი რამდენიმე ძირითადი მიზეზი: ეროვნული ინტერესების სხვაობა, ეთნიკური და ტერიტორიული კონფლიქტები, გარე ძალების ჩარევა და ინტერესები, შიდაპოლიტიკური არასტაბილურობა, საბჭოთა რუსეთის ექსპანსია.

1. საქართველო, აზერბაიჯანი და სომხეთი დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ (1918 წელს) ცდილობდნენ საკუთარი ეროვნული ინტერესების დაცვას. თუმცა ამ ქვეყნებს შორის ხშირად ინტერესთა კონფლიქტი არსებობდა – მაგალითად, ტერიტორიული დავები (მათ შორის, მაგალითად, ლორეს რეგიონზე სომხეთსა და საქართველოს შორის, ან მთიან ყარაბაღზე აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის).
2. კავკასიაში ეთნიკური მრავალფეროვნება და არაერთგვაროვანი დემოგრაფიული სურათი სერიოზულ დაბრკოლებას წარმოადგენდა ერთიანი პოლიტიკური ერთობის შექმნის გზაზე. სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების ინტერესები ერთმანეთს ეწინააღმდეგებოდა, რაც ხელს უშლიდა საერთო პლატფორმის ჩამოყალიბებას.
3. ამ პერიოდში აქტიურად მოქმედებდნენ როგორც ოსმალეთის, ისე ბრიტანეთისა და შემდგომში საბჭოთა რუსეთის ინტერესები კავკასიაში. ყოველი მათგანი ცდილობდა გავლენის სფეროს გაფართოებას, რაც კავკასიური ქვეყნების დამოუკიდებელ და კოორდინირებულ მოქმედებებს აფერხებდა.
4. ახალშექმნილი რესპუბლიკები – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკა და სომხეთის რესპუბლიკა – შიდა პოლიტიკური არასტაბილურობისა და მმართველი ელიტების შორის დაპირისპირების პირობებში არსებობდნენ, რაც კიდევ უფრო ართულებდა რაიმე სახის მჭიდრო კავშირისა და თანამშრომლობის ფორმირებას.
5. 1920-1921 წლებში საბჭოთა რუსეთმა დაიწყო კავკასიის ხელახალი დაპყრობა. ბოლშევიკურმა არმიებმა ეტაპობრივად დაიპყრეს აზერბაიჯანი, სომხეთი და საქართველო, რასაც შედეგად მოჰყვა ამ რესპუბლიკების საბჭოთა ოკუპაცია. საბჭოთა ძალების გამოჩენამ საერთოდ შეწყვიტა კავკასიური ერთობის ნებისმიერი შანსი.

მიუხედავად მცდელობებისა, კავკასიური ერთობის იდეა დარჩა რეალიზაციის გარეშე. თუმცა ისტორიულად ის მაინც წარმოადგენდა ერთგვარ სიმბოლოს რეგიონული თანამშრომლობის სურვილისა, რომელიც ვერ განხორციელდა კონკრეტულ ისტორიულ და პოლიტიკურ პირობებში.

ბიბლიოგრაფია:

1. ავალიშვილი ზ., (1925), საქართველოს დამოუკიდებლობის 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკა, თბილისი 1925
2. ბახტაძე მ., მამულია გ., (2005), მასალები საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 2005
3. ჩაჩხიანი ა., (2007), დაშნაკთა ნაციონალისტურ-ექსპანსიონისტური იდეოლოგია და სომხეთ-საქართველოს 1918-1919 წლის ომი, თბ. 2007.
4. ჯანელიძე ო., (2009), საქართველოს ახალი და თანამედროვე ისტორია, თბ. 2009
5. ჯანელიძე ო., (2018), საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, თბ. 2018
6. История Азербайджана, Баку, 1995 г. ст. 372

The Caucasus in the Years of Independence

Kobiashvili Eka

Telavi Public School No. 6, Telavi

Abstract

The countries of the South Caucasus: Georgia, Armenia, and Azerbaijan, and the mountainous state in the North Caucasus - existed as neighboring, newly independent states during the First Republic of 1918 (1918–1921). Although they all shared a common past - being part of the Russian Empire - the relations between them were quite complex and contradictory. The article presents a brief overview of their relations during this period.

Key words: *Caucasus, independent political entity, national council, Georgia, Armenia, Azerbaijan*